

en akademisk traktat, finns det flera parametrar att ta hänsyn till. En är hållning, det vill säga om apologetiken bedrivs defensivt, mest för att undanröja missuppfattningar, eller offensivt, syftande till omvändelser. Hössjers framställning är av det offensiva slaget, och det är därför J.P. Moreland i förordet föreslår att den är speciellt väl lämpad för evangelisation i akademiska sammanhang, i universitetscampusmiljöer.

Hössjers bok är väl värd att läsa. För den troende fungerar den som en seriös uppmuntran för kristendomens sannolikhet. För den icke troende framstår den som en vänlig och trovärdig inbjudan att radikalt omvärdera motståndet mot att bli kristen.

*Bo Krister Ljungberg
TD, Knivsta*

Ruth Jackson Ravenscroft. *The Veiled God: Friedrich Schleiermacher's Theology of Finitude*. Leiden: Brill. 2019. 293 s.

Det finns en sedan länge traderad bild av Friedrich Schleiermacher (1768–1834) som liberalteologins fader och som förelöpare till den senare kulturprotestantismen. Schleiermacher ställs därmed i en kantiansk tradition som betonar religionens moraliska värde och förskjuter fokus mot den enskilda människans inre. Fastän flera 1900-talsteologer – däribland Edward Farley (f. 1929) och John Macquarrie (1919–2007) – gjorde betydande insatser för att problematisera denna bild, så har den fortsatt att reproduceras i läroböcker och översiktsverk generation efter generation.

Själv fostrades jag in i denna bild då jag i mitten av 1990-talet skrev min c-uppsats om George Lindbeck (1923–2018). I Lindbecks klassiker *Nature of Doctrine* (1984) framställs Schleiermacher som den främste representanten för en ”experientell-expressivistisk” syn som förlägger religionens väsen till det egna självet djup och tömmer teologins lärosatser på innehåll. Först när jag flera år senare gav mig in i

romantikforskningen blev jag varse bristerna i denna bild. Så har inte minst Manfred Frank skrivit fram Schleiermacher som en stark och originell röst i den tidigromantiska filosofin. I likhet med tänkare som Novalis (1772–1801) och Friedrich Schlegel (1772–1829) – och i kontrast till Johann Gottlieb Fichte (1764–1814) och den framväxande idealismen – drevs Schleiermacher av övertygelsen att det mänskliga medvetandet inte kunde utgöra sin egen grund. Det är i detta ljus vi ska se hans upptagenhet med oändlighetsidéen, återspeglad inte minst i hans berömda ord om att religion handlar om ”sinne och smak för det oändliga”.

Under de senaste decennierna har intressanta nyläsningar av Schleiermacher börjat förekomma även inom teologin. Dessa är delvis inspirerade av den banbrytande romantikforskning som Manfred Frank, Andrew Bowie och andra har initierat. Samtidigt förmår dessa teologiska nyläsningar ännu bättre än den filosofiska romantikforskningen att göra rättvisa åt Schleiermacher, inte minst som den senare haft en tendens att tona ned den teologiska vision som utgjorde prisma för hans tankevärld. Ruth Jackson Ravenscrofts avhandling *The Veiled God: Friedrich Schleiermacher's Theology of Finitude*, framlagd i Cambridge för ett par år sedan, är här ett utmärkt exempel.

Den vackra titeln spelar an på Schleiermachers namn, men också på hans sätt att förstå förhållandet mellan mänskligt och gudomligt. Precis som en slöja låter ana ett ansikte utan att vi fullt ut kan fånga dess drag, så är människans kunskap om Gud begränsad av hennes ändliga villkor. Därmed har Jackson Ravenscroft redan antytt att hon avser utmana den nedärvda bilden av Schleiermacher som en individualistisk teolog som reducerar religionen till en funktion i det mänskliga medvetandet. Tvärtom är det hennes uttalade syfte att skriva fram Schleiermachers tänkande som buret av en explicit kristen vision av det mänskliga livet och av kunskapens natur. En sådan vision

tillåter inte att det inre livet skiljs från det yttre, än mindre att det mänskliga frikopplas från det gudomliga.

Till de många styrkorna i denna välskrivna avhandling hör dess väl genomtänkta disposition. Studien inleds med en gedigen forskningsöversikt som även inbegriper en kort presentation av den problematiska receptionshistoria som berörts ovan. Nyckelnamn här är förstås Karl Barth (1886–1968) och Emil Brunner (1889–1966), som långt innan Lindbeck etablerade föreställningen att Schleiermacher ägnade sig åt antropologi snarare än teologi. Men som Jackson Ravenscroft visar kan kritiken mot Schleiermacher i själva verket spåras ännu längre tillbaka – redan Friedrich Hegel (1770–1831) formulerade en liknande invändning mot vad han uppfattade som en utpräglat protestantisk tendens att förlägga religionen till människans inre.

På inledningen följer tre delar. Den första delen ägnas åt ett urval av Schleiermachers tidiga etiska texter. Precis som hela den tidigromantiska generationen var Schleiermacher vid den här tiden upptagen av Immanuel Kants (1724–1804) filosofi. Hans ungdomsalster är intressanta inte minst för att de visar att han redan från sina tidigaste år var kritisk till Kants moralfilosofi (en kritik som stärktes med åren). I kontrast till Kants postulat om transcendental frihet betonade Schleiermacher att etiska val alltid är grundade i tidigare omdömen och intryck, en hållning som snarast kan karaktäriseras som dygdetisk.

I del två fördjupar Jackson Ravenscroft analysen genom att vända sig till några texter som Schleiermacher skrev runt sekelskiftet och som belyser hans engagemang i en rad samhällreliga frågor, såsom de preussiska judarnas medborgerliga rättigheter, kvinnors status i den bildade eliten och aktiviteterna i de brittiska kolonierna (inklusive frågan om slaveriet). Här får Schleiermachers syn på människan och det mänskliga varat ytterligare konturer. Utan att gå in på hans ställningstaganden i nämnda frågor – vilka

var allt annat än entydiga – blir det här tydligt hur Schleiermacher betonade individens unicitet, samtidigt som han förstod människan som en djupt social varelse vars inre liv blir till i och genom engagemang med andra människor.

I del tre, slutligen, visar Jackson Ravenscroft hur en fördjupning i Schleiermachers tidiga etiska och politiska texter möjliggör en förnyad läsning av hans teologiska texter. I fokus för diskussionen står första utgåvan av *Tal över religionen* från 1799 samt den lilla skriften *Die Weihnachtsfeier: Ein Gespräch* från 1806. Valet betingas inte bara av att texterna härrör från ungefär samma tid som de redan omskrivna etiska texterna, utan också av att just dessa texter utgjorde måltavla för Barths återkommande kritiska utfall mot Schleiermacher.

Därmed är vi framme vid den verkliga höjdpunkten i denna rakt igenom givande studie. I sober ton går Jackson Ravenscroft till grunden med Barths missvisande läsningar av *Tal över religionen* och *Die Weihnachtsfeier* genom att pröva dessa läsningar mot texterna själva – betraktade i ljuset av de parallellt författade etiska texterna. Därmed förmår hon på ett elegant och trovärdigt sätt att göra upp med den misrepresentation av Schleiermacher som Barth mer än någon annan bidrar till att etablera. Detta gäller inte minst förebråelsen att Schleiermacher reducerar religionen till en inre angelägenhet för den enskilda människan. Även om Schleiermacher hävdar att människans sinne för religion springer ur den inre källa han omtalar som åskådning (*Anschauung*), så vittnar såväl hans etiska som teologiska texter om att han förstod detta inre skådande som alltid redan inflätat i historia, språk och kultur. Denna grundhållning återspeglas också i hans uttalade försvar av det kristna livet som något som delas och praktiseras i konkreta gemenskaper.

Ett annat återkommande drag i Barths kritik går ut på att Schleiermacher tummar på Guds transcendens till förmån för en antropocentrisk teologi som banar vägen för

idén att tro och religion till sist är en fabricering av det mänskliga medvetandet. Problemet är att Barth här missar hela den filosofiska fonden för Schleiermachers teologi. Likt flera av sina romantiska generationskamrater var Schleiermacher djupt fascinerad av Platon (ca 428–ca 348 f.Kr.), vars verk han flitigt översatte, och såg sig själv som del av en augustinsk tradition av tro som söker vetande. När han brukar termer som ”sinne”, ”känsla” eller ”åskådning” för att beskriva trons epicentrum hos människan är det därför givet att dessa alltid står i relation till en källa som är djupare än det mänskliga medvetandet – nämligen Gud som alltings ovillkorliga grund.

Men lika lite som Schleiermacher tummade på övertygelsen om Guds oändliga väsen, lika lite tummade han på övertygelsen om människans ändliga vara. Att betona vår ändlighet handlar emellertid inte om att fastna i ett dystert begrundande av våra brister och oförmågor. Snarare handlar det om att erkänna den ofullständiga och provisoriska naturen i allt mänskligt kunnande och skapande. Denna hållning gick igen i Schleiermachers livslånga benägenhet att aldrig avsluta sina verk, att i stället skriva om, skriva till och ge ut i nya utgåvor. Kanske är det bästa sättet att vara hans arv troget därför att erkänna att vi aldrig blir färdiga med hans verk – vilket även Barth rörande nog medgav att han aldrig blev.

Jayne Suenungsson
Professor, Lund

Benny Grey Schuster. *Om påskelatteren*. Köpenhamn: Forlaget Vandkunsten. 2019. 493 s.

Att läsa *Om påskelatteren* av Benny Grey Schuster är som att sjunka ned i en väl insutten skinnfåtölj i ett rum med bokhyllor från golv till tak och läppja på ett glas portvin. Författaren själv är värd. En lärd, associativ och generös värd. Då och då under samtalet hoppar han upp ur stolen och går fram till

någon av bokhyllorna och tar ner en volym. ”Här, jag måste få visa dig. En fantastisk text från 1700-talet som tar upp just det du pratar om nu.” En annan gång letar han fram en tidningsartikel ur någon av högarna på golvet eller reciterar en dikt med precision. Han rör sig genom genre och tider.

Benny Grey Schuster är teolog från Århus. Sedan 1997 har han varit lektor och studieledare vid Folkekirkens Uddannelse- og Videnscenter i Løgumkloster. Han har ägnat sig åt religionsfilosofi, skrivit om teater och kyrka och intresserar sig för konst och kyrkoarkitektur. Redan tidigt påbörjade Schuster ett forskningsprojekt om komedi- och trageditraditioner och om förhållandet mellan teater och kyrka. 1999 fick projektet en annan inriktning och resultatet blev boken som här recenseras. Schuster hade nämligen i sina studier återkommande stött på begreppet påskskrattet med hänvisningar till en latinsk källskrift från 1518, ett brev av Johannes Oecolampadius (1482–1531), verksam i Basel och delaktig i reformationen där. Schuster undrade över varför texten, om den nu var så central som det verkade i litteraturen, aldrig blivit översatt. Sagt och gjort. Med hjälp av Martin Sander Harbsmeier fick han brevet från Oecolampadius till Wolfgang Capito (ca 1478–1541) översatt. Brevet, med förord av Capito, ingår i Schusters bok. Den latinska grundtexten återges parallellt med den danska översättningen. Här känner vi igen den generöse värden. Den som vill och kan ska självklart kunna jämföra texterna och måhända våga sig på att själv översätta några rader.

Efter en inledning presenteras Oecolampadius text. Därefter är boken indelad i fem kapitel: ”Hvad var påskelatter?”, ”Påskelatterens virkningshistorie”, ”Påskelatteren i Danmark”, ”Argumenter for og imod påskelatteren”. Det avslutande femte kapitlet, ”Lo Jesus?”, fungerar lite som en fristående essä och utgör intressant läsning även om man inte studerar de andra delarna av boken.

Vad är då påskskrattet? Företeelsen har rötter i en gammal kyrklig tradition där